

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ויצא, תשס"ט
מספר 786

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

ויקרא את שם המקום ההוא בית-אל

יעקב אבינו הוא אבי האומה הישראלית, שכן אברהם הוא אביהם של יצחק וישמעאל, יצחק הוא אביהם של יעקב ועשיו, ורק יעקב זכה שכל בניו ישתתפו בבניין עם-ישראל. לכן חלום יעקב, שבו ניתנה מחדש ההבטחה האלוקית לאבות, הוא המעמד המכונן של העם היהודי. המעמד הזה התרחש באתר ששמו הקדום הוא לוז, ויעקב הוא זה שקורא לו בית אל: "ויקרא את-שם-המקום ההוא בית-אל ואולם לוז שם-העיר לראשונה" (כח:יט).

העיר בית אל מוכרת לנו היטב מן המקרא; זאת עיר חשובה מצפון לירושלים בגבול שבין שבטי בנימין ואפרים: "ויצא הגורל לבני יוסף מירדן יריחו למי יריחו מזרחה המדבר עלה מיריחו בקר בית-אל" (יהו' טז:א-ב). המקרא מספר לנו גם שבית-אל הייתה העיר הראשונה שנכבשה ע"י שבטי יוסף, כיוון שהיא נמצאת בקצה הדרומי של שבט אפרים, שהוא הדרומי מבין שבטי יוסף: "ויצעלו בית-יוסף גם-הם בית-אל וה' עמם. ויתירו בית-יוסף בבית-אל ושם-העיר לפנים לוז" (שופ' א:כב-כג).

אם נחזור אל חלום יעקב נגלה שהמקרא נותן לעיר בית-אל מעמד מיוחד. כאשר יעקב מתעורר משנתו, שבה חלם את חלומו, הוא מתמלא ביראה וחורדה (כח:טז-יז): "וייקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי. ויירא ויאמר מה-נורא המקום הזה אין זה פי אם-בית אלהים וזה שער השמים". יש א"כ קדושה מיוחדת במקום הזה, המהווה נקודת חיבור בין השמים לארץ, בין העולמות העליונים לעולמות הארציים.¹

אצל יהודי שקורא את התנ"ך מתעוררת מיד השאלה: הלא כל התיאורים האלה - "בית אלהים", "שער השמים", "מקום נורא" - מתאימים לירושלים ולהר המוריה, שעליו נעקד יצחק ועליו נבנה בית-המקדש, ולא לבית-אל הנמצאת מצפון לירושלים. הרי שלמה המלך בנאומו-תפילתו בחנוכת בית-המקדש חוזר ומדגיש שרק בית-המקדש בירושלים הוא המקום שדרכו עולה התפילה לשמים; זאת נקודת החיבור בין השמים לארץ: "להיות עינך פתוחת אל-הפית הזה לילה ויום אל-המקום אשר אמרת יהיה שמי שם לשמע אל-התפלה אשר יתפלל עבדך אל-המקום הזה" (מל"א ח:כט-לב).² חז"ל התמודדו, כמובן, עם השאלה הזאת, ואחת התשובות שניתנת לה היא, שבית-אל המופיעה בבראשית איננה בית-אל של שאר התנ"ך: "יעקב קרא לירושלים בית-אל" (פסחים פח ע"א).

רש"י מביא את הדעה הזאת, אך מתנגד לה בחריפות, משום ששמה הקדום של ירושלים הוא יבוס: "והיכן למדו לומר כן, והרי זו לוז היא ולא ירושלים" (בפירושו לבר' כח:יז). כחיזוק לדעתו, שאין לזהות את בית-אל עם ירושלים מביא רש"י את המדרש שקובע שהסולם בחלום יעקב: "רגליו בבאר שבע, אמצע שיפועו כנגד ירושלים וראשו בבית-אל" (בראשית רבה ט, ז). מכאן שבית-אל אינה זהה עם ירושלים. רש"י מוסיף הסבר גיאוגרפי למדרש: "שבאר שבע היא בדרומה של יהודה, ירושלים היא בצפון יהודה בגבול שבין יהודה ובנימין, ובית-אל היא מצפון לירושלים, בגבול שבין בנימין ובני יוסף" (שם). רש"י נשאר אם כן עם השאלה הבסיסית שהצגנו.

כפיתרון מציע רש"י מהלך שמבוסס על הגמרא בחולין (צא ע"ב): "ואני אומר, שנעקר הר המוריה ובא לכאן (לבית-אל), וזו היא קפיצת הדרך האמורה במסכת חולין, שבא בית המקדש לקראתו עד בית-אל, וזהו - ויפגע במקום". לפי רש"י הרי בחלום יעקב נוצר איחוד חד פעמי בהיסטוריה של הר המוריה עם הר בית-אל. רש"י ממשיך ומביא את הגמרא, שמתארת את מסעו של יעקב לחרן. בדרכו הוא עובר את בית-אל, המקום שבו הקים אברהם סבו מזבח וקרא בשם ה' לאחר שהובטחה לו הארץ: "ויצטק משם הקרה מקדם לבית-אל ויט אלהיה בית-אל מים והעי מקדם ויבן-שם מזבח לה' ויקרא בשם ה'" (בר' יב:יח). אך יעקב הבורח מאחיו עשיו לא מתעכב במקום.

¹ כך מבין יעקוב אבינו את משמעות המראה של הסולם, שבו מלאכי אלוקים עולים ויורדים בין שמים לארץ.

² בנקודה זו אפשר להבין את הבסיס למדיניותו של ירבעם, המלך הראשון של ממלכת ישראל לאחר פילוג הממלכה. הוא הקים את המקדש המרכזי של הממלכה בבית-אל, והתבסס כנראה, על הפסוקים המפורשים בתורה.

רק בהגיעו לחרון בסיום המסע, הוא נזכר בצער שעבר בבית-אל ולא התעכב לתפילה "במקום שהתפללו אבותיו". הקב"ה רואה בצער ומביא אותו בחלומו לבית-אל ואף מביא את הר המוריה לבית-אל: "כשהגיע לחרון אמר: אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותיי ולא התפללתי בו?! נתן דעתו וחזר עד בית-אל... ובא בית המקדש לקראתו עד בית-אל... וזו היא קפיצת הדרך האמורה בחולין" (רש"י שם). רש"י נשאר א"כ נאמן לגיאוגרפיה של א"י, ורואה בבית-אל וירושלים שני אתרים נפרדים, שהתחברו באופן ניסי וחד פעמי בחלומו של יעקב. כך יכול רש"י לומר, שהאתרים "בית-אל-להים" ו"שער השמים" מיוחסים להר המוריה, שהתמזג עם בית-אל בחלומו של יעקב.

רש"י אינו מתייחס לשאלה שעולה מתוך המדרש: מדוע היה צריך "להקפיץ" את הר המוריה לבית-אל? מה כ"כ מיוחד בבית-אל? מדוע אי אפשר היה להחזיר את יעקב להר המוריה, מקום עקידת יצחק, ושם להתגלות אליו? כך הייתה מתקבעת קדושתה של ירושלים בלי שום ערעורים, ולא היה פתח למהלך של ירבעם בן-נבט, שקרע את העם בין שני מרכזים דתיים שונים.

פרשני רש"י התלבטו בשאלה הזאת, אך לדעתי לא העלו פתרון מניח את הדעת. נראה לי להציע שהמיוחד בבית-אל מופיע כבר בהבטחה לאברהם אבינו. הקב"ה אומר לאברהם בבית-אל: "שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר-אַתָּה שָׂם צִפְנָה וְנִגְבָּה וְקָדְמָה וַיְמָה. כִּי אֵת-כָּל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְנַנֶּה וְלִזְרַעְךָ עַד-עוֹלָם" (בר' יג:יד-טו). הרי בית-אל הם הגוש ההררי הגבוה ביותר במרכז ארץ-ישראל³, ומשם ניתן לראות את ארץ ישראל כולה: בצפון את החרמון ואת פסגות הגליל העליון, בדרום את הרי חברון ואת הרי הנגב, במערב את השפלה ומישור החוף ובמזרח את בקעת הירדן, הרי הגלעד והרי מואב בעבר הירדן המזרחי.⁴ גם יעקב מקבל בחלומו הבטחה על הארץ: "הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וְלִיצְחָק לְךָ אֶתְנַנֶּה וְלִזְרַעְךָ... וּפְרָצְתָּ יְמָה וְקָדְמָה וְצִפְנָה וְנִגְבָּה" (כח:יג-יד). רק בבית-אל הוא יכול להבין את משמעות הבטחה "יְמָה וְקָדְמָה וְצִפְנָה וְנִגְבָּה". בשוכו מחרן מקבל יעקב הבטחה חוזרת על ארץ-ישראל בבית-אל: "וְאֵת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וְלִיצְחָק לְךָ אֶתְנַנֶּה וְלִזְרַעְךָ אֶחְרִיף אֶתְּנֶנָּה אֶתְּנֶנָּה אֶתְּנֶנָּה" (לה:יב).

קדושתה של בית-אל היא סמל וביטוי לקדושת הארץ, כי ממנה ניתן לראות את כל הארץ. לעומת זאת, הר המוריה הוא הר נמוך יחסית, המוקף בהרים גבוהים ממנו (הר הצופים, הר הזיתים והר ציון), שגם הם הנמוכים בהרי יהודה.⁵ והרי למדנו, ש"אין מתפללים אלא ממקום נמוך", בבחינת: "מִמַּעַמְקִים קָרָאתִיךָ ה'". קדושת ירושלים א"כ היא קדושת התפילה ועבודת ה', שלא נעשית במקום גבוה אלא דווקא במקום נמוך מתוך שפלות וענווה. המפגש של הר המוריה והר בית-אל בחלומו של יעקב (עפ"י המדרש שמביא רש"י) מבטא, לדעתי, את המפגש בין קדושת הארץ וקדושת התפילה. אין קניין לעם-ישראל בארצו בלי התפילה ועבודת ה', שהמוקד שלהם הוא בירושלים, ואין משמעות לעבודת ה' של עם-ישראל בלי ארץ-ישראל, אותה רואים ואליה מתחברים מבית-אל. שבת פרשת ויצא היא שבת בית-אל, שבה חוגג הישוב 31 שנים ליום עלייתו לקרקע. לאחר אלפיים שנה שבהן היו הרי בית-אל שוממים מיהודים, חזרו ישובים יהודים להרי בית-אל. זכינו בחסדי ה' שנתקיימה בנו נבואת ירמיהו הנביא: "כִּי כֹה אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד יִקְנֹוּ בְּתִים וְשָׂדוֹת וְכַרְמִים בְּאֶרֶץ הַזֹּאת... בְּאֶרֶץ בְּנֵימִן וּבְסִבְיָה יְרוּשָׁלַם וּבְעָרֵי יְהוּדָה וּבְעָרֵי הַשְּׁפֵלָה וּבְעָרֵי הַנֶּגֶב כִּי-אָשִׁיב אֶת-שְׁבוֹתָם נְאֻם-ה'." (לב:ט, מד).

ד"ר חגי בן ארצי
המרכז ללימודי יסוד

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

³ גובהם הממוצע של הרי בית-אל הוא 900 מ' מעל פני הים, ופסגתם בהר בעל חצור כ-1020 מ'.
⁴ להרי בית-אל שתי פסגות בולטות: הר בעל חצור, שבו התצפית היא בעיקר מזרחה, ופסגת יעקב (הארטיס בפי הערבים), שממנה התצפית היא בעיקר מערבה.
⁵ הרי יהודה מורכבים משלושה גושים: הרי חברון בדרום והרי בית-אל בצפון, שגובהם הממוצע 900-1000 מ'. ואילו במרכז - הרי ירושלים, שגובהם הממוצע הוא רק כ-700 מ'. זהו בעצם קער בתוך הרכס של הרי יהודה.